

Friedrich Schiller

O MRAVNÍM POSLÁNÍ
DIVADLA

Prokop Šedivý

ČDLJ

MZK-UK Brno

2619834886

2-345390

FRIEDRICH SCHILLER

Divadlo jakožto mravní
institute

Jak řekl Sulzer, zplodil divadlo jakýsi všeobecný neodolatelný sklon k věcem novým a neobvyčejným, touha v nás, abychom prožívali vášnivý stav duše. Vyčerpán vyšším usilováním ducha, ochablý jednotvárnou, namnoze skličující činností ve svém povolání a nasycen požitky smyslovými, pociťoval člověk nezbytně ve své bytosti prázdno, které se přičilo věčnému pudu po činnosti. Naše přirozenost, stejně neschopná, aby nadále setrvala ve stavu zvířecím, i aby pokračovala v jemnější činnosti rozumové, žádala si stavu středního, který by spojoval oba protichůdné konce, tlumil tvrdé napětí do mírné souladnosti a usnadňoval střídavý přechod jednoho stavu v druhý. Tento prospěch poskytuje zcela povšechně estetický smysl neboli cit pro krásno. Ježto však bude za jisté prvním zřetelem moudrého zákonodárce, aby ze dvou účinků vyvolil účinek nejvyšší, neomezí se na to, aby sklony svého lidu jen odzbrojil; použije jich, bude-li to jen trochu možné, i jako nástrojů vyššího osnování a bude se snažit, aby je proměnil ve zdroje blaha, a proto zvolil přede všemi ostatními divadlo, jež duchu žíznicímu po činnosti otvírá neomezený okruh, dává potravu každé síle ducha, aniž přepíná i jen jedinou, a slučuje vzdělávání rozumu a srdce s nejušlechtilejší zábavou.

Kdo podotkl první, že nejpevnějším sloupem státu je náboženství - že bez něho pozbývají síly i zákony, obhajoval snad, nechtěje anebo nevěda, divadlo po jeho stránce nejušlechtilejší. Právě tato nedostatečnost, tato kolísavost zákonů politických, která způsobuje, že náboženství je pro stát nezbytné, určuje také veškerý vliv divadla. Zákony, chtěl říci, točí se jen kolem povinností záporných - náboženství rozprostírá své požadavky na skutečné konání. Zákony brzdí jen účinky, které rozvolňují soudržnost společnosti - náboženství přikazuje účinkování, kterým se soudržnost společnosti stmeluje. Zákony vládnou jen zjevným projevům vůle, jen skutky jsou jim poddány - náboženství provozuje svou soudcovskou působnost až do nejskrytějších koutů srdce a sleduje myšlenku až k nejnvnitřnějšímu prameništi. Zákony jsou hladké a ohebné, proměnlivé jako rozmar a vášně - náboženství váže přísně a na věky. Kdybychom však i chtěli předpokládat, co ve skutečnosti není dáno - kdybychom náboženství přiznali tuto velkou moc nad každým lidským srdcem, dovrší veškeré vzdělání či může je dovršit? - Náboženství (odlišují zde jeho stránku politickou od stránky božské), náboženství účinkuje celkem víc na smyslovou část národa - účinkuje snad právě jen smyslovostí tak neomylně. Jeho síla je ta tam, jakmile mu odejme smyslovost - a čím účinkuje divadlo? Většině lidí není náboženství už vůbec nic, zahladíme-li jeho obrazy, jeho problémy, zničíme-li jeho zpodobení nebes a pekel - a přec jsou to jen obrazy obrazotvornosti, záhady bez rozřešení, postrachy a vábení z dálky. Jaká posila pro náboženství a zákony, spojí-li se s divadlem, kde je názornost a živoucí přítomnost, kde se po-

stižně a pravdivě zjevují člověku v tisícířem zpodobení neřest a ctnost, blaženost a bída, bláhovost a moudrost, kde prozíratelnost řeší své záhady, rozvazuje svůj uzel před jeho očima, kde se lidské srdce na mučidlech vášně zpovídá ze svých nejutajenějších hnutí, kde padají všechny škrabošky, vyprchá všechno ličidlo a pravda neúplatně jako Rhadamanthus zasedá v soudu.

Soudcovská pravomoc divadla se začíná tam, kde se končí oblast světských zákonů. Oslepne-li spravedlnost, podplacena zlatem, a hýří-li v žoldu neřestí, rouhá-li se zvůle mocných nemožnosti zákonů a lidský strach spoutává paži vrchnosti, převezme divadlo meč a váhy a vleče neřest před strašlivý stolec soudcovský. Veškerá říše obrazotvornosti a dějin, minulost i budoucnost jsou poslušny jejího pokynu. Troufalí zločinci, kteří už dávno zetlívají v prachu, jsou všemohoucím voláním umění básnického volání na soud a opakují na strašlivé poučení potomstva svůj hanebný život. Bezmocné, jako stíny ve vydutém zrcadle krácejí hrůzy jejich věku před našima očima, a se slastným děsem klneme jejich památce. Neučí-li se už žádné mravnosti, nedochází-li už žádné náboženství víry, není-li už nijakého zákona, bude nám pořád ještě vnukat hrůzu Medea, když se potácí se schodů paláce a vražda na jejich dětech se teď stala skutkem. Blahodárné mrazení zachvěje lidstvem a vskrytu bude každý velebit své dobré svědomí, když si lady Macbethová, strašlivá náměsíčnice, omývá ruce a svolává všechny vůně Arabie, aby zahladily odporný pach vraždy. Kdo z nás se díval bez chvění, kdo nebyl prodchnut živoucím zápallem pro ctnost, hořící nenávistí k

neřesti, když Franz von Moor, vyplašen ze snů o věčnosti, obklopen hrůzami bílého soudu, vyskočil ze spánku, když, aby přehlušil hromy probuzeného svědomí, popíral Boha v tvorstvu a jeho stísněná hrud, příliš vyschlá, aby ze sebe vydala poslední pomodlení, ulevovala si troufalým klnutím? - Není nadsázka, tvrdíme-li, že tyto obrazy postavené na divadle nakonec splynou v jedno s morálkou člověka z lidu a určují v jednotlivých případech jeho citění. Sám jsem byl nejednou svědkem, jak někdo všechnu svou ošklivost ze špatných skutků shrnul v odsudivé slovo: Ten člověk je učiněný Franz Moor. Tyto dojmy jsou nezahladitelné, a při nejlehčím dotknutí vstane celý odstrašující umělecký obraz v lidském srdci jako z hrobu. Se stejnou jistotou, jak viditelné zpodobení působí mocněji než mrtvá litera a chladné vyprávění, působí i divadlo hlouběji a trvaleji než morálka a zákony.

Zde však světskou spravedlnost jen p o d - p o r u j e - otvírá se jí ještě pole další. Trestá tisícero neřest, kterou světská spravedlnost trpí bez trestu; tisícera ctnost, o které světská spravedlnost mlčí, je doporučována se scény. Zde doprovází moudrost a náboženství. Z tohoto čirého zdroje čerpá svá poučení a své vzory a odívá přísnou povinnost v rozkošné vábné roucho. Jak nádhernými pocity, odhodláními, vášněmi vzdouvá naši duši, jaké božské ideály nám ukazuje, abychom spěli za nimi! - Když laskavý Augustus, velký jak jeho bohové, podá ruku zrádci Cinnovi, jenž už už čte na jeho rtech ortel smrti: "Buďte přáteli, Cinno!" - kdo v davu by v t u t o chvíli nepodal rád ruku svému úhlavnímu nepříteli, aby se podobal božskému Římanu?

- Když se Franz von Sickingen, jenž se ubírá, aby potrestal knížete a bojoval za cizí práva, znenadání ohlédne a spatří, jak stoupá dým požáru z jeho tvrze, kde bez záštity zůstala jeho žena a děti, a on - táhne dál, aby splnil dané slovo - jak velký mi pak připadá člověk, jak malý a pohrdání hodný mi připadá obávaný nezdolatelny osud!

Jak pomilování hodnou podobou se na divadle zjevuje ctnost, s nemenší ohyzdností se v jeho strašlivém zrcadle zrcadlí neřesti. Když bezmocný zdětinštělý Lear v noci a bouři marně klepá na dům svých dcer, když si rve bílé vlasy, dává je na pospas vichřici, a vypráví zuřícím živilům, jak zručně se zachovala jeho Regan, když se jeho běsnivá bolest nakonec z něho vyřine strašnými slovy: "Já dal vám všechno!" - v jak hnusné podobě se nám tu zjevuje nevděk! Jak slavnostně přislibujeme úctu a dětinou lásku! - Na naše divadlo čeká ještě veliký výboj, o jehož významu promluví teprv úspěch. Pokud se mohu rozpomenout, nezjevil se Shakespearův Timon Athénský dosud na žádné německé scéně, a stejně jako se pídím po člověku především nejdřív v Shakespearovi, neznám v celém Shakespearovi hru, v níž by stál přede mnou pravdivěji, v níž by čistěji a výmluvněji promlouval k mému srdci, v níž bych se naučil větší životní moudrosti než v Timonu Athénském. Je učiněnou zásluhou o umění, kutat po této žíle zlata.

Ale působnost divadla se prostírá ještě dál. I tam, kde náboženství a zákony myslí, že by bylo pod jejich důstojností, kdyby doprovázely lidské city, pracuje divadlo pro naše vzdělání.

Blaho společnosti je stejně rušeno bláhovostí jako zločiny a neřestmi. Zkušenost stará jako svět sám učí, že ve tkáni lidských věcí často největší závaží visí na nejmenších a nejtěplejších nitkách a že se, sledujeme-li lidské počinání zpátky k jeho zdroji, musíme desetkrát po-
usmát, než se jednou zděsíme. Můj seznam zločinců se menší každým žitým dnem a můj rejstřík bloudů je pořád početnější a delší. Vyvěrá-li všechno mravní provinění jednoho lidského pokolení z téhož zdroje, jsou-li všechny ty nesmírné výstřelky neřestí, které mu vpálily cejch, jen pozměněnými formami, jen vyššími stupni vlastnosti, které se konec konců všichni jednomyslně usmíváme a kterou milujeme, proč neusoudit, že se příroda u jiného pokolení nebrala touž cestou? Známe jen jediné tajemství, jak člověka uchránit od narušení, a to tajemství je - chránit jeho srdce od slabostí.

Velkou část tohoto účinkování můžeme očekávat od divadla. Právě divadlo přidrží zrcadlo velké třídy bloudů a zahanbuje jejich tisícové formy zdravým výsměchem. Co shora způsobovalo dojetím a děsem, koná zde /snad rychleji a neomylněji/ žertem a satirou. Kdybychom hodnotili veselohru a truchlohru podle míry docilovaného účinku, dala by zkušenost možná přednost veselohře. Posměch a pohrdání zranují lidskou hrdost citelněji, než projev hmsu mučí svědomí. Před věcí strašlivou zalézají naše zbabělost, ale právě tato zbabělost nás vydává satíře. Zákon a svědomí nás často chrání před zločiny a neřestmi - směšností si žádají zvláštního jemného smyslu, ve kterém se nepocvičujeme nikde víc než tváří v tvář jevišti. Zmocníme možná přítele, aby zaúto-

čil na naše mravy a naše srdce, ale stojí nás přemáhání, abychom mu odpustili jediné zasmání. Naše provinění snesou dozorce a soudce, naše zlozvyky sotva i jen svědka - jen divadlo se může smát našim slabostem, protože šetří naší citlivosti a nepátrá po provinilém bloudu - aniž se zardíme, vidíme, jak ze zrcadla scény padá naše škraboška, a děkujeme potají za to mírné napomenutí.

Avšak velká působnost divadla není dávno ještě u konce. Divadlo je víc než každá jiná veřejná státní instituce školou praktické moudrosti, ukazatelem na cestě občanským životem, neomylným klíčem k nejtajnějším vchodům lidské duše. Připouštím, že sebeláska a otužilost svědomí nezřídka ničí jeho nejlepší účinek, že před zrcadlem divadla setrvává s drzým čelem ještě tisícové neřest, že se tisícový dobrý cit odrazí od divákovy srdce, aniž vydá plod - sám soudím, že Molièrův Harpagon nenapravil doposud snad jediného lichváře, že sebevrah Beverley odvrátil jen málo svých bratrů od ohavné hráčské vášně, že neblahá loupežnická historie Karla Moora nezpůsobí, aby silnice byly o mnoho bezpečnější - ale i když omezíme tento velký účinek divadla, i když budeme tak nespravedliví, že toto účinkování popřeme dokonce vůbec - jak nekonečně mnoho zbývá ještě z jeho vlivu! Jestliže divadlo úhrn neřestí ani nezahazuje ani neumenšuje, neseznámilo nás s nimi? - S těmito neřestníky, těmito bloudy musíme žít. Musíme jim uhýbat anebo se s nimi střetnout; musíme je podkopat anebo jim podlehnout. Teď však nás už nepřekvapí. Jsme připraveni na jejich úklady. Divadlo nám prozradilo tajemství, jak je vypátrat a zneškodnit. Štáhlo

úlisníku umělou škrabošku s tváře a objevilo síť, do které nás zaplétaly lest a úklad. Podvod a faleš vyrvalo z krivých bludišť a ukazuje dni jejich strašlivou tvář. Možná, že umírající Sára nevydělá ani jediného prostopášníka, že žádné zpodobení potrestaného svůdcovství neochladí jeho žár a že i prohraná podílnice ve hře velmi usiluje, aby zmařila tento účinek - štěstí dost, že netušivá nevinnost zná teď jeho léčky, že divadlo ji naučilo, aby nedůvěřovala jeho přísahám a trásla se před jeho zbožnováním.

Nejen na lidi a lidskou povahu, také na osudy nás upozorňuje divadlo a učí nás velkému umění, jak je snášet. Ve tkáni našeho života mají náhod a osnování význam stějně velký; osnování řídíme my, náhodě se musíme slepě podrobit. Je zisku dosti nezastihnouti nás nevymnutelná dopuštění ve stavu úplného zoufalství, cvičila-li se naše statečnost, naše moudrost již v podobných stavech a utvrdilo-li se naše srdce, aby přijalo takovou ránu. Divadlo nám předvádí rozmanitou scénu lidského utrpení. Zatahuje nás uměle do cizích tísni a odměňuje nás za okamžité utrpení slastnými slzami a nádherným přírůstkem statečnosti a zkušenosti. Prostřednictvím divadla sledujeme opuštěnou Ariadnu po Naxu, který se rozléhá jejím pláčem, prostřednictvím divadla sestupujeme do Ugolinovy hladomorny, prostřednictvím divadla stoupáme na strašlivé popraviště a přikládáme sluch, když promlouvá slavnostní hodina smrti. Zde slyšíme, jak přistižená lidská přirozenost hlasně a nevyvratně potvrzuje, co naše duše cítila v tichých tušeních. Ve sklepení Toweru opustí oklamaného milce přízeň jeho krá-

lovny - teď, kdy má umřít, ulétá vyděšenému Moorovi jeho pronadná sofistická moudrost. Věčnost propouští k nám nebožtíka, aby vyjevil tajemství, jež žádný člověk živoucí nemůže vědět, a sebejistý zlosyn ztratí svou poslední příšernou oporu, ježto promlouvají i hroby.

Ale nedosti na tom, že nás divadlo seznamuje s osudy lidstva, učí nás také, abychom byli spravedlivější k nešťastníku a soudili jej shovívavěji. Jen tehdy, změříme-li hlubokost jeho tísně, smíme nad ním pronést ortel. Žádný zločin nehanobí víc než zločin zlodějův - ale nepřidáváme-li všichni slzu soucitu našemu zatracujícímu ortelu, zahloubáme-li se do strašné tísně, v níž Eduard Ruberg páchá svůj čin? Sebevražda je jakožto hřích ve všeobecné ošklivosti; když však, zdolána hrozbami zuričího otce, zdolána láskou, představou strašných zdí klášterních, Mariana požije jedu, kdo z nás chce být první, jenž zlomí hůl nad politováníhodnou jateční obětí hanebné mravní zásady? - Lidskost a strpění začínají být vládnoucím duchem naší doby; jejich paprsky pronikly až do soudních síní a ještě dál - do srdce našich panovníků. Jaký podíl v tomto božském díle připadá na naše divadla? Zda právě divadla neseznámila člověka s člověkem a neodhalila tajné pákoví, podle kterého si počíná?

Významná třída lidí má příčinu, aby byla divadlu vděčnější než všichni ostatní. Jen zde slyší velcí páni tohoto světa, co neslyší nikdy anebo slyší jen zřídka - pravdu; vidí zde, co nevidí nikdy anebo vidí jen zřídka - člověka.

Jakkoli velká a mnohonásobná je zásluha dobrého divadla o mravní vzdělání, má o nic menší zásluhu o veškerou osvětu rozumovou. Právě zde v této vyšší oblasti dovede ho vynikající hlava, ohnivý vlastenec teprv plně použít.

Zírá do dějů lidského rodu, srovnává národy s národy, staletí se staletími a vidí, jak otrocky je většina lidu přivázaná na řetězech předsudku a mínění, které věčně pracují proti jeho blahu - že čistší paprsky pravdy osvěcují jen nečetné je d n o t l i v é hlavy, jež ten nepatrný zisk možná vykoupily vynaložením celého života. Čím může moudrý zákonodárce poskytnout v nich národu účast?

Divadlo je společné průtočiště, kterým od vyslýchá lepší částí národa splývá světlo moudrosti a šíří se odtamtud mírnějšími paprsky po celém státě. Správnější pojmy, pročištěné zásady, čistší city protékají odtud všemi žilami národa; mlha barbarství, temné pověry mizí, noc ustupuje vítěznému světlu. Mezi tolikerými nádhernými plody dobrého divadla uvedu zvlášť jen dva. Jak zobecněla od několika let shovívavost k náboženstvím a sektám? - Ještě než nás zahabili Žid Nathan a saracén Saladin a hlásali nám božské učení, že odevzdanost v Boha je tak pramálo závislá na našem mínění o Bohu - ještě než Josef Druhý potíral strašlivou hydry zbožné nenávisti, rostilo divadlo lidskost a mírnost myslí do našich srdcí, odporná zpodobení pohanské popské zuřivosti učila nás vystříhati se náboženské nenávisti - v tomto strašném zrcadle smylo křesťanství své poskvrmly. Se stejně zdárným výsledkem daly by se se scény potírati omyly

v ý c h o v y; zbývá ještě doufati v hru, která by se zabývala tímto významným námětem. Žádná věc není svými následky pro stát tak důležitá jako tato, a přec není žádná tak vydána všanc, tak bez mezí svěřena bludu, lehkomyšlnosti občana jako ona. Jen divadlo by mu mohlo jímavými, oštrasajícími zpodobenými předvádět na oči nešťastné oběti zanedbané výchovy; zde by se mohli naši otcové naučit, jak se vzdát svéhlavých zásad, zde naše matky, jak milovat rozumněji. Nesprávné pojmy zavádějí na scestí nejlepší srdce vychovatelovo; tím hůře, vychloubají-li se ještě i m e t h o d o u a ničí-li soustavně útlý výhonek v lidumilných ústavech a sklenících. Choutka dnes vládnoucí, obrábět boží tvory jako hračky pro vánoční trh, toto pověstné šílenství, soustruhovat lidi a počínat si jako Deukalion (s tím rozdílem ovšem, že se teď z lidí dělají kameny, kdežto on dělal z kamenů lidi), zasloužila by si víc než každá jiná výchylka rozumu, aby pocítila bič satiry.

Nemóňe by se daly - kdyby se v tom hlavy a poručnickové státu vyznali - se scény poopravit úsudky národa o vládě a vladařích. Zákonodárná moc by zde cizími symboly promlouvala k poddanému, obhajovala by se proti jeho stížnostem, ještě než se ozvou, a podplácela by jeho pochybovačnost, aniž by to bylo zjevné. Dokonce i průmysl a vynalézavost by vzplály jiskrou se scény, kdyby básníky nemrzelo být vlastenci a kdyby stát blahosklonně svolil vyslechnout je.

Nelze mi zde pominout velký vliv, který by dobré stálé divadlo mělo na ducha národa. Národním duchem národa nazývám podobnost a souhlas-

nost jeho mínění a sklonů ve věcech, o kterých jiný národ usuzuje jinak a které jinak pocituje. Jen divadlo má možnost, aby do značné míry způsobovalo tuto souhlasnost, ježto prochází celým hájemstvím lidského vědění, vyčerpává všechny životní situace a svítí do všech koutů srdce; ježto v sobě spojuje všechny stavy a třídy a má nejdokonaleji raženou cestu k rozumu a k srdci. Kdyby ve všech našich hrách zavládal společný hlavní rys, kdyby se naši básníci mezi sebou dohodli a založili za tímto účelem pevný spolek - kdyby jejich práce řídil přísnější výběr, kdyby se jejich štětec zasvěcoval jen předmětům národním - jedním slovem, kdybychom se dožili, abychom měli národní divadlo, stali bychom se i národem. Co poutalo Řecko tak pevně část k části? Co táhlo národ tak neodolatelně k jeho divadlu? - Nic jiného než vlastenecký obsah hesla řecký duch, velký zdolávající zájem o stát, o lepší lidstvo, který v nich dýchal.

Ještě jednu zásluhu má divadlo - zásluhu, kterou teď uvádím tím raději, že se domnívám, že jeho soudní pře s jeho pronásledovateli je dnes beztoho již vyhrána. Co jsme zde až dosud dokazovali, že divadlo působí podstatně na mravy a osvětu, bylo pochybné - že si mezi všemi vynálezy přepychu a všemi zařízeními pro společenské pobavení zaslouží, aby mu byla dána přednost, to přiznali i jeho nepřátelé. Ale co zde koná, je důležitější, než obvykle myslíme.

Lidská přirozenost nesnáší, aby byla bez přestání na mučidlech účelové denní činnosti, vnady smyslové odumírají, jakmile smysly jsou ukojeny. Člověk, přetížený zvířecím požitkem,

znaven dlouhou námahou, mučen věčným pudem po činnosti, žízni po lepších vybranějších radovánkách anebo se bezuzdně vrhne do divých kratochvílí, které urychlují jeho úpadek a ničí klid společnosti. Bakchantické radosti, zhoubná hra, tisíceré šílenství, zplozené zahálkou, dostaví se neodvratně, nedovede-li zákonodárce řídit tento sklon národa. Muž oddaný dělné činnosti je v nebezpečí, že bude pykat neblahým spleenem za život, který tak velkomyslně obětoval státu - učenec, že poklesne na tupého pedanta - prostý lid, že zhovadí. Divadlo je instituce, v níž se potěšení snoubí s vyučováním, klid s námahou, kratochvíle se vzděláním, kde se žádná síla duše nenapíná v neprospěch jiné síly, kde se žádného potěšení nepožívá na vrub celku. Hlodá-li hoře na srdci, otravuje-li chmurné rozpoložení mysli naše osamělé chvíle, hnusíme-li si svět a činnost, tlačí-li tisícerá tíha naši duši a hrozí naší vnímavosti, že se udusí pod pracovními úkoly našeho povolání, přijme nás divadlo - v tomto umělém světě zaplašíme sníce svět skutečný, jsme vráceni sami sobě, naše citění procitne, blahodárné vášně otrásají naši dřímající přirozenosti a pohánějí krev k čerstvějšímu oběhu. Nešťastník tu vypláče s cizím žalem svůj vlastní žal, - šťastlivec vstřízliví a kdo byl ukolébán v bezpečí, pojme obavu. Citlivůstkářský změkčilec se zde utvrdí v muže, surový necita začne zde po první citit. A konečně pak - jaký triumf pro tebe, přirozenosti - tak často deptaná, tak často znova se pozvedající přirozenosti - když lidé ze všech okruhů a pásem a stavů, svrhnuvše každé pouto umělkovanosti a módy, vyrvání z každého doléhání osudu, sbratření jedinou všudy přítomnou a všechno spojující sympatií, rozpoutání zas

v jedno jediné pokolení zapomenou na sebe i na svět a přiblíží se zase k svému nebeskému původu. Každý jednotlivý požívá vytržení všech, jež zesílena a zkrásněna padají ze sterých očí na něho zpátky, a v jeho hrudi je teď místo jen pro jeden jediný pocit - je to pocit: být č l o v ě - k e m.

Přeložil Pavel Eisner

Krátké

p o j e d n á n í

o

u ž i t k u ,

který ustavičně stojící a dobře spořádané divadlo
způsobiti může.

- . -

Sepsáno a všem, jenž k osvětlení lidského rozumu
a k ušlechtnění svých krajanů přispěti chtějí,
obětováno

o d

P r o k o p a Š e d i v é h o ,
skladatele her při vlastenském
Pražském divadle

V Praze 1793

Onen, jenž pro všeobecné dobré pracuje, vážnost a uznalost od lidí žádá, dobře uvážiti musí, zda-li obměstkání ono, s kterým on největší částku svého rozumu tráví, s schopností darů jeho se srovnává a zda-li práci svou společností lidské skutečně užitečným jest. Nebo není na tom dost, že on všecku sílu vynakládá, nýbrž vesměs na to se hledí, k jakému konci on ji obrací. Je-li obsah předsevzetí jeho šlechetný, a cíl, po kterém on touží, vznešený, tenkráté jen naši všecku vážnost a pochvalu zasluhuje, kterou mu my tím více prokázat povinni jsme, když si povážíme, že on skrze to chuti k pracování nabývá, že on sám v sobě větší důvěrnost máti počíná a že se od úsudku světa docela vzdaluje. On ale bedlivě musí se na pozoru máti, by v nádhernost neupadl, kdyby se mu svět obdivoval, aneb kdyby méně všimán byl, by neklesla mysl jeho. Protož chce-li tomu přesuzování ujíti, nechť sám o sobě spravedlivě soudí, zda-li on tím skutečně jest, což on o sobě smejšlí, a to ať nikdy z svých očí nespustí.

Můj oumysl není, člověku zbraňovati, by on na umění své, nechť ono je jakékoli, sobě něco nezakládal. To jest přirozená nádhernost, která nic jiného není, jediné dovolená vážnost našeho vlastního jmění, které nás nikdy opustiti nemá. Protož chci jen toto připomenouti, co jsem při

mnohých lidech znamenal, zvláště při ouřednicích, kterak oni, nerozvážíc sobě pravých zásluh, tím více vážnosti od obce žádají, čím méně jí užiteční jsou. Mnohý říditel obce, na němž její štěstí pozůstává, tak mnoho o sobě nesmejšlí, jako některý ouředník, jenž nařízení jeho přepisuje. Tak také mnohý mudřec, jenž pokolení lidskému všeliké předsukdy vyvrátil a rozum lidský osvítil, tak velice se nevynáší, jako lecjakýs pisálek, jenž toliko s dobropísebností se obírá. Takoví lidé odsuzují mladého člověka, jenž z vnitřního pohnutí své obměstkání, které proto jediné zastával, by živobytí své obhájl, nyní opouští, poněvadž pravé povolání poznává, a kynutí jeho následuje. - Jest to pomsta těch neumělých nad tím důvtipným mládencem, jemuž oni rovnou býti nemohou, aneb jej následovat sobě netroufají? Dávají oni si práci proto tak draze zaplatit, poněvadž si nad ní hlavu svou lámají musí? - Spisy, kteří rozumu ani zapotřebí nemají, nazývají důkladností, mravenčí pilnost důvtipností a učené nádenictví hlubokomyslností a jejich řemeslu podobná práce bývá vážena, obdivována a dosti draze zaplácena. K veliké hanbě zdravého rozumu vůbec známo jest, v jaké nenávisti oni svobodné umění mají; též také jistá a ztvrzená věc jest, že nenávist tato dříve nepomine, dokud učenost s pravou citedlností a pravda s krásou se nesmířejí.

Z toho každý porozuměti můž, jak daleko toto připomenutí mé s užitkem veřejného divadla se srovnává. První povinnost dobrého mocnáře, jenž poddaný své opravdu šťastné učiniti chce, jest, aby dokonalý pořádek politický uvedl, jenž štěstí fyzické napomáhá; druhá pak, by rozum lidský osvítil a lid svůj zšlechtil. Kdo tedy neo-

mylně dokázati můž, že herectví /dramaturgia/ rozum osvěcuje a lid šlechtí, ten již také dokázal, že herectví prvního místa mezi ustanoveními obce zasluhuje. Neb ještě žádný nerozsoudil, zdali dobře vypracovaná činohra, která ne jenom duši, nýbrž i srdce lidské obměstknává, všecké jiné práce lidského rozumu nepřevyšuje? - Člověk se svévolně přečinění dopouští a dary duše své zoumyslně zabíjí, jenž schopnosti své s jiným méně důležitým obměstknáním tráví, když by společností lidské užitečným bytí měl. Jestli ale lidé praví, že učenost tvá toliko obecní dar jest, že oučinkové tvého velikého rozumu žádného užitku nepůsobí, že člověčenství tobě dokonce nic povinnováno není? o tedy roztrhej svůj nesmrtedlný bobkový věnec o Thálie! a přestan vychvalovat ji věčná pověst. Šekspír tedy nemohl čas svůj daremněji mařiti, jako když Hamleta, onu vesměs oblíbenou smutnohru spisoval.

Mnozí mravní a osvícení národové o divadelním básnictví psali a jak užitečné veřejné divadlo v obci jest dokazovali, a předc jen až posaváde samí tito národové o něm veliké předsudky mají, je tak velice nenávidí, že je potlačiti usilují. Nebo oni praví: Což jest Hamlet jiného, nežli skryté vražednictví, okrášlené nepravosti, ženské aneb chlubné ctnosti? Vaši představovatelé člověčenství zdali časem z poběhliků a z nejposlednějšího dra lidí nepozůstávají? zdali často zneohyzdují jméno to, kteréž na divadle mají. Vaše vychválená škola mravů nebývá-li časem poslední utočiště nasycené marnosti? zdali nebývá častěji zástěrou posměšku a uštípačnosti? Vaše herecké Bohyně musí často před nejprostnějším lidem bídné šašky dělat, často i také dosti malých

mnohých lidech znamenal, zvláště při ouředních, kterak oni, nerozváživ sobě pravých zásluh, tím více vážnosti od obce žádají, čím méně jí užiteční jsou. Mnohý řiditel obce, na němž její štěstí pozůstává, tak mnoho o sobě nesmejšlí, jakó některý ouředník, jenž nařízení jeho prepisuje. Tak také mnohý mudřec, jenž pokolení lidskému všeliké předsudky vyvrátil a rozum lidský osvítil, tak velice se nevynáší, jako lecjakýs pisálek, jenž toliko s dobropisebností se obírá. Takoví lidé odsuzují mladého člověka, jenž z vnitřního pohnutí své obměstknání, které proto jediné zastával, by živobytí své obhájil, nyní opouští, poněvadž pravé povolání poznává, a kynutí jeho následuje. - Jest to pomsta těch neumělých nad tím důvtipným mládencem, jemuž oni rovnu bytí nemohou, aneb jej následovat sobě netroufají? Dávají oni si práci proto tak draze zaplatit, poněvadž si nad ní hlavu svou lámati musí? - Spisy, kteří rozumu ani zapotřebí nemají, nazývají důkladností, mravenčí pilností důvtipností a učené nádenictví hlubokomyslností a jejich řemeslu podobná práce bývá vážena, obdivována a dosti draze zaplácena. K veliké hanbě zdravého rozumu vůbec známo jest, v jaké nenávisti oni svobodné umění mají; též také jistá a ztvrzená věc jest, že nenávist tato dříve nepomine, dokud učenost s pravou citedlností a pravda s krásou se nesmířejí.

Z toho každý porozuměti můž, jak daleko toto připomenutí mé s užitekem veřejného divadla se srovnává. První povinnost dobrého mocnáře, jenž poddaný své opravdu šťastné učiniti chce, jest, aby dokonalý pořádek politický uvedl, jenž štátnosti fysické napomáhá; druhá pak, by rozum lidský osvítil a lid svůj zšlechtil. Kdo tedy neo-

mylně dokázati můž, že herectví /dramaturgia/ rozum osvěcuje a lid šlechtí, ten již také dokázal, že herectví prvního místa mezi ustanoveními obce zasluhuje. Neb ještě žádný nerozsoudil, zdali dobře vypracovaná činohra, která nejenom duši, nýbrž i srdce lidské obměstknává, všecké jiné práce lidského rozumu nepřevyšuje? - Člověk se svévolně přečinění dopouští a dary duše své zoumyslně zabíjí, jenž schopnosti své s jiným méně důležitým obměstknáním tráví, když by společnosti lidské užitečným býti měl. Jestli ale lidé praví, že učenost tvá toliko obecní dar jest, že oučinkové tvého velikého rozumu žádného užitku nepůsobí, že člověčenství tobě dokonce nic povinnováno není? o tedy roztrhej svůj nesmrtedlný bobkový věnec o Thálie! a přestan vychvalovat ji věčná pověst. Šekspír tedy nemohl čas svůj daremněji mařiti, jako když Hamleta, onu vesměs oblíbenou smutnohru spisoval.

Mnozí mravní a osvícení národové o divadelním básnictví psali a jak užitečné veřejné divadlo v obci jest dokazovali, a předc jen až posaváde samí tito národové o něm veliké předsudky mají, je tak velice nenávidí, že je potlačiti usilují. Nebo oni praví: Což jest Hamlet jiného, nežli skryté vražednictví, okrášlené nepravosti, ženské aneb chlubné ctnosti? Vaši představitelé člověčenství zdali časem z poběhlíků a z nejposlednějšího dra lidí nepozůstávají? zdali často zneohyzdují jméno to, kteréž na divadle mají. Vaše vychválená škola mravů nebývá-li časem poslední outočiště nasycené marnosti? zdali nebývá častěji zástěrou posměšku a uštípačnosti? Vaše herecké Bohyně musí často před nejprostnějším lidem bídné šašky dělat, často i také dosti malých

příznivců slíny lízat. Tyto všecky vejčítky tak pravdivé jsou, že se ani jedna vyvrátiti nedá. Proto já se však odstrašiti nedám umění toto co nejvejš zastávat. Nebo já dokázati mohu, že ani jedna vejčítka, kterou mně nepřátelé herectva učiniti mohou, toho božského umění toho nejmenšího se netkne. Španielové hubili lidi v Americe, když náboženství Kristovo ohlašovali. Francouzové mordovali odpadce v Paříži z nábožnosti křesťanské. - Komu by ale mohlo napadnout, toto nejtišší, nejmírnější náboženství z hanebných skutků viniti. Za tou příčinou nemá také umění toto proto jedině nonáviděno býti, poněvadž ono není za nynějších časů v Evropě to, co někdy v Asii za času Aspasia a Perikla bylo. Dosti však veliká chvála jeho, že ono tenkrát k tak veliké dokonalosti přišlo, a že národ ten, v něhož se tak velice skvělo, nám až podnes pravidlem jest. - Však já počnu nyní oučinky jeho blíže zkoumati.

Příslušelo by, dříve než o užitku divadla mluvit počnu, bych o počátku jeho napřed něco pověděl. Poněvadž ale toto umění tak staré jest, že se na začátek jeho ani přijíti nemůže, nedá se o něm nic jistého říci. Nic však méně z jeho šlechetných a převýborných oučinků ujišťovati nemůžeme, že dobrý oumysl za základ mělo. Nebo ono jest to jedině umění, kteréž po oučenlivosti toužícímu duchu neskončené široké pole otvírá, a nejenom rozum, nýbrž i srdce člověka napravuje a jemu nejušlechtilejší obveselení působí.

První tedy, jenž pozoroval, že nejsilnější podpora obce náboženství jest, že bez něho i sama práva svou mocnost trátí, užitečnost divadelních her již hned tenkráté dokazoval. Nebo on znamenal, že vlastnosti politických ustanovení nedostatečné a vrtkavé jsou. Protož chtěl on říci: Práva krouží se okolo povinností, které se zapříti dají, náboženství ale žádá opravdový skutek. Práva toliko oučinky, které svazek společnosti roztahují, na uzdě drží, náboženství ale takové přikazuje, skrze něž by ten svazek pevnější byl. Práva toliko nad viditedlnými skutky panují, náboženství ale všecka tajemství srdce lidského v své moci má a pronásleduje myšlunku člověka až k jejímu prvnímu počátku. Práva jsou hladká a okluzlá, mení se jako povahy a naruživosti lidské, náboženství ale zavazuje člověka přísně a věčně. Kdybychom i náboženství tu velikou moc nad lidským srdcem odjali, může-li ono samo člověka k dokonalosti přivést? - Když vezmu náboženství ze strany politické, činí ono, vesměs vzato, u prostého lidu, toliko skrze smysly zevnitřní, oučinek neomylný. Jeho mocnost pomine, když mu toto odejmeme.

Větší částka lidí nebude to nejmenší dbát na náboženství, když mu peklo i nebe vyvrátíme. Náboženství i práva o mnoho by větší sílu obdržela, kdyby s divadlem v spolek vešla, kde se přítomnost jejich živě spatřuje, kde nepravost a ctnost, štěstí a bída, moudrost a nemoudrost v tisícerých obrazech pochopitedlně a opravdivě člověku se představují, kde předřízení jemu nepochopitedlné věci otvírá, a skryté oučinky vyjevuje, kde srdce lidské od naruživosti nuceno svůj nejtajnější úmysl se zpovídá, kde pokrytec-

tví a všecka tajná předsevzetí najevo přichází, a kde neporušitedlná pravda soud drží.

Právo divadla teprv se začíná, kde práva světská konec svůj berou. Když spravedlnost penězi zaslepená od nepravosti ouplaty bere, když se zbůjníci mocnářům svým z jich nemocnosti posmívají, když bázeň lidská vrchnosti ruce váže, tu teprv divadlo s mečem a s vánou na své strašlivé stolici nepravost souditi počíná. Na jeho kynutí jsou mu rozum i všickni příběhové minulých i budoucích časů k službám pohotově. Opovážliví a ukrutní zločinci, kteří již dávno zpráchnivěli, musí nyní na všemohoucí básníků kynutí vystoupiti, a k strašlivé vejstraze potomstva své hanebné živobyti opatřovati. Jako v nějakém zrcadle vidáme nyní ten strach, který tito bezbožníci tehdejším obyvatelům světa působili a a s vnitřní rozkoší proklínáme v srdcích našich jich ošklivou památku.

Však i tenkráté, když by žádného mravného učení, ani jakého náboženství mezi lidmi více nebylo, a kdyby všecka práva světská byla zahynula, hrůza jen přede pojme srdce naše, když spatříme Medeu, ana po sídelních stupních a nad dítkami svými vraždy se dopouští.

Spasitedlný strach obkličí mysl naši a je donkaždý bude svědomí své v tichosti schvalovat, když strašlivá půlnočnice Lédy Makbet vystoupí a svou nad králem spáchanou vraždu s tou nejdražší vůní s rukou svých smejtí nemůže. - Kdož nepočal v tom okamžení nepravost v nenávisti míti, jenž spatřil, kterak Franc Mór hrůzou blízkého soudu

obklíčen, že sna vyskočil, kterak on; když v něm svědomí opět procitlo stvořitele svého zapíral a kterak v zlořečení své ulehčení hledal. - Skutečně příliš mnoho není, když dím, že taková na divadle provozování příkladové s mravním naučením prostého člověka konečně se sjednotí a on že v podobných případnostech vždy tak smejšleti a cítiti musí. Loupežníci v českém jazyku jen několikrát na veřejném divadle představení byli, a já mohu ujistiti, co jsem na své vlastní uši slyšel, kterak jistý prostý člověk, chtěv oškli- vost svou nad jedním bezbožníkem vyjádřiti, tak slova promluvil: Tento člověk jest celý Franc Mór! taková vyjádření jsou nevymazatelná a při nejmenším připomenutí nějakého hanebného skutku, celý ten hanebný obraz v srdci jeho opět jako z hrobu povstane. - Tak jak patrné představení mocnější účinek činí, nežli mrtvé písmeny a holé vypravování, tak také zajisté hlubší a trvanlivější účinek činí divadlo, nežli všecka mravní naučení a práva.

Však to jest se strany světské, se strany ale duchovní ono ještě více dobrého působí. Tisícere nepravosti, které právo světské bez ulo- žení jakéhos trestu v obci trpí, divadlo tresce: tisícere ctnosti, které práva mlčením pomíjí, z divadla nám chválené bývají, bychom se v nich cvičili. Těchto ctností původce jest moudrost a náboženství. Z tohoto čistého pramene váží ono své naučení, krásným a rozkošným oděvem odívá ono přísné povinnosti. O jak sladkými citedlnostmi, s jakými úmysly a náruživostmi naplňuje ono duši naši a jaké krásné obrazy ukazuje ono nám k ná- sledování. - Když dobrotivý August oněmu zrádci Cinnovi, jenž v každém okamžení od něho spraved-

livý ortel smrti očekává, vznešeně jako Bůh ruku podává, řka: Buďte přátelé, Cinnó! Kdož z nás nebude chtít v tomto okamžení svému ouhlavnímu nepříteli odpustiti, by se tomuto božskému Říma- nu vyrovnal. - Když Kašpar Torinský, jenž pro práva cizí bojoval a zlé páchajícího knížete po- trestání chvátá, na cestě nenadále pevnost svou hořeti spatří, kde žena a dítě bez pomoci zůsta- ly - a on jen přede dále pospíchá, by jen své slovo splnil. - Jak veliký jest tento člověk v očích mých, jak malý a opovrhlivý jest mi každý osud, jenž se mi prv nepřemožitelný býti zdál!

Tak jak nám divadlo ctnosti spanile maluje, tak opovrhlivé a hanebné ono nám v zrcadle svém nepravosti představuje. Když sedmdesátiletý král Lear, jenž dcerám svým z pouhé dobrotivosti krá- lovství své postoupil, nyní je na slovo jejich pamatuje a ony otce svého, místo co by měly žá- dost jeho vyslyšeti, nočního času v tom největším hromobití a bouřce v příbytku svém nocleh mu od- pírají a otce, jenž jim všecko dal, v takové bí- dě zanechávají. - O jak ošklivě ukazuje se nám tu nevděčnost!! S velikou vroucností připovídáme rodiče naše v uctivosti mítí a jim synovskou lá- sku prokazovati.

Však oučinků těch, které divadlo plodí , ještě daleko konec není. Také i tu, kde nábožen- ství a práva za dobré uznávají, citedlnosti lid- ské doprovázení, divadlo o naše napravení se sta- rá! Pokolení lidské nebývá jenom skrze nešlech- nosti, nýbrž i skrze nemoudrosti z štěstí své- ho vytržené. Zkušenost, stará co svět, učí nás, že ty nejtěžší tíže našich jednání na nejtenší niti visívají a když se ohlídneme, odkud tato jednání

svůj počátek berou, desetkrát se zasmějem dřív, než se jen jednou zhrozíme. Já mohu směle ujišťovat, že počet zločinců den ode dne se tenčit bude, kdežto se blázni každou hodinu nescíslně rozmáhají.

Člověk potřebuje se jen před poklískami na pozoru míti a pak nebude mu tak snadno v veliké nepravosti vpadnouti.

V této případnosti můžeme opět veliký díl takového oučinku od divadla očekávat. Nebo ono toliko nemoudrým lidem v zrcadle svém jich tisícové bláznovství předstírá a s uzdravujícím vejsměškem je zahanbuje. Jaký ono svrchu skrze pohnutí a strach oučinek činilo, takový ono zde čerstvěji, a snad jistotněji skrze žert a ousměšky činí. Kdybychom zkoumat chtěli, zda-li veselohra čili smutnohra větší oučinek učinila, zajisté bychom shledali, že veselohra před smutnohrou předeek zasluhuje.

Nádherní lidé citedlněji bývají raněni, když nimi opovrhujem a z nich posměch máme, nežli ošklivost jeho svědomí mučiti můž. Před strašlivými příhodami skrejšvá se naše bojácnost a proto samé zasluhujeme vysmání býti. - Právo a svědomí zastávají často naše nepravosti a přečinění - vejsměškové žádají svůj vlastní vybroušený smysl, v kterém se my nikde líp cvičit nemůžeme jako v divadle.

Kdybychom i našemu nejlepšímu příteli v plnomocnost dali, by srdce i mravy naše napravoval, tu bychom se velice nutit musili, když bychom mu odpustit měli, poněvadž se činům našim

jen dost málo vysmíval. Přečinění naše mohou hlídače a soudce snést a naše nezpůsobnost nestří ani jednoho svědka. Divadlo jedině může poklískům našim se vysmívat, poněvadž citu našeho šetří a na vámného blázna ukázati, ani ho vyjeviti nechce. My se na naše vlastní nectnosti díváme, že se nesmíme ani zastydět a děkujeme v tichosti za to spanilé napomenutí.

Ale oučinkové divadla ještě dál se vztahují. Ono jest více nežli které jiné ustanovení v obci. Ono jest škola moudrosti, ono jest vůdce našeho živobytí, pravý klíč k těm nejtajnějším přístupům lidské duše. Já rád připustím, že láska k sobě samému a zatvrzelost svědomí často oučinky divadla zamezují, že mnohý smělou tváří na své vlastní nepravosti se dívá a že opět mnohý při těch nejpohnutedlnějších obrazích bez všeho oučinku jako kus ledu státi zůstává. Já sám jsem toho důmění, že Molièrův Harpagon ještě snad žádného lichváře nepolepšil, že samovraždnice Olivie žádnou smilnici nenapravila, že Bewrlay nešťastný hráč žádného od hubicí hry neodvrátil a že skrze příběh loupežníka Móra silnice přede bezpečnější nejsou. Kdybychom ale oučinky divadla obmeziti aneb dokonce tak ukrutní býti a divadlo vyvrátiti chtěli, tedy jen přede jisté jest, že ono neskončené mnoho oučinků po sobě zanechalo, které nikdy, co svět stát bude, nepominou, poněvadž ono nás s oučinky jeho seznámilo. - My musíme s zločinci, musíme s bláznými živi býti; my se jim musíme buď vyhnout aneb se s nimi setkat: nad nimi buď zvítězit aneb se jim pod-

dat. Nyní ale oni nás více nepřekvapí; nebo my již připraveni jsme, když nám škodit chtějí. Divadlo vyjevilo nám to tajemství, kterak s nimi zacházet máme, by nám neuškodili. Divadlo strhlo s pokrytců jich kunstovní plášť a ukázalo nám onu síť, s kterou nás zášť a nepřiznání obkličily. Podvod a nevinnost vytrhla ho z tajných cest a ukázala jeho strašlivý obličej světu. Můž být, že se žádný svodník z umírající Sáry nezhrozí, můž být, že žádné představování potrestaného svodnictví plamen jeho lásky neuhasne. Dosti však na tom, že divadlo naučilo nás, bychom přísahám jich nevěřili a před jejich láskou se třásli.

Nejenom na lidi a jich povahy, nýbrž i na jejich štěstí a neštěstí činí nás divadlo pozorné a učí nás to veliké umění těžké břemeno osudu snášeti. My přicházíme do neštěstí buď příhodou aneb skrze naše neopatrnosti. Druhé děje se ovšem naší vinou; za první ale my sami nikterak nemůžeme. My jsme již dosti velikého zisku došli, když mysl naše hned při prvním pádu docela neklesá. Štěstí tedy, jestliže moudrost naše v podobných případnostech se již cvičila a srdce naše k takovému kříži a soužení přihotovené a připravované jest. Divadlo nám všeliká lidská neštěstí živě představuje. Ono nás kunstovně v cizí kříže a těžkosti táhne, kdežto my vylévající mnohé rozkošné slze, myslí a zkušenosti nabýváme. My spatřujeme opuštěnou Ariadnu na skalnatém ostrově Naxos, kterak ona přesvědčena jsouce o nevěrnosti Thesea skrze božské oznámení do zuričího moře se uvrhuje. Tu vidíme, kterak v Dóvru oklamáného miláčka přízeň královny jeho opouští.

Tu když umřítí má Karel Mór, opouští ho v

ouzkości postaveného jeho nevěrná moudrost. - Mrtvý z hrobu povstává, aby vyjevil tajemství, které žádný živý člověk vědět nemůž; a bezpečný vražedník nemůž více vraždu svou skrýti, poněvadž i hrobové mluvíti počínají.

Natom ale není ještě dost, že nám divadlo osudy lidské v známost uvádí, ono nás také učí, bychom spravedlivěji s nešťastným nakládali, mírný slušný soud nad ním drželi. Nebo jen tenkrát hlubokost těžkosti jeho zkoumáme, jsme v stavu spravedlivý ortel nad ním vyřknouti. Žádné přečinění tak ohavné není jako přečinění zlodějů; zda-li ale slze nepolejí obličej náš, když si ten strašlivý stav, v němž Eduard Ruberk postaven byl, představujeme. - Krajané naši k pochvale lidského rozumu vůbec začínají poznávati, že člověk, nechť on jest jakéhokoli náboženství, outřpnosti naší zasluhuje. - Že my každého člověka milovati povinni jsme a že nám dovoleno není jej proto jedině nenáviděti, poněvadž stejně s námi nesmejšlí. Tak smejšlí nyní obecní lid v Čechách, tak smejšlí nyní soudcové naši, tak smejšlí i nejvyšší vrchnost naše. Kdo má na tomto božském díle většího podílu, jako divadlo? Ono toliko člověka s člověkem seznámilo a nám příčinu, proč on tak a ne jinak jedná, vyjevilo.

Mocnáři a jiní vznešenější lidé divadlu více než všichni ostatní lidé povinovani jsou vděčni býti. Neb oni zde jenom pravdu slyší, kterou nikdy aneb jen pořádku slejchají, zde oni jenom spatřují člověka, kterého nikdy aneb jen pořádku vídají.

Jak velikých zásluh při mravném napravování člověka dobré divadlo sobě zejskalo, tak také

v osvědčování lidského rozumu ono nemalý předeck sobě způsobilo. V takovém stavu ví teprv moudrý a opravdivý vlastenec je dokonale užívati.

Zde on v jednom okamžení celé lidské pokolení přehlídí, jeden národ k druhému přirovnává, všechny věky paměti lidské prochází a spatruje, kterak větší část lidského pokolení otrokem jest a kterak sám štěstí svému věčně překáží. Tu vidí on, že málokterý člověk pravdu poznává a že on na toto umění časem své celé živobyčí vynakládá. Na jaký způsob může tedy moudrý pán země této moudrosti národ svůj oučastným učiniti?

Divadlo jest všeobecný pramen, z něhož dobře smejšlící lidé moudrosti váží a ji v celé obci rozšiřuje. Divadlo jest škola, kde se lidé zdravě uvažovati, důkladně jednati a čistěji cítiti učí. Divadlo příčinou jest, že lidé divokost mravů svých se sebe skládají, že pověrectví pomíjí a že noc světlu vítězujícímu ustupuje.

Dříve ještě, než Nathan žid a Saladin Saracenský nás příkladem svým učili, co opravdivá láska k bližnímu jest - dříve ještě, než Josef Druhý nad strašlivým hadem nábožné nenávisti zvíťazil, vstúpilo již divadlo outrpnost a pravou citedlnost v srdce naše. Hanební obrazové vzteklosti pohanských kněží učili nás, kterak se nábožné záští, v které křestanstvo své poskvrny smejvalo, varovati máme.

Rovně tímto šťastným oučinkem dalo by se i bludné vychování skrz divadlo přemoci. Na dobrém vychování outlé mládeže obci nemálo záleží; a předeck jistá věc jest, že rodiče sami dítky své

dílem z bludů, dílem z předsudku, a dílem také z urputnosti své zanedbávají a je k veřejné potřebě neschopné činí. Divadlo mohlo by snadným způsobem skrze své pohnutelné představování podotknouti, že dítky skrze zanedbalé vychování nešťastné byvají. Zde by mohli otcové od svých urputných ohledů upustiti a naše matky mohly by se učiti dítky své moudřeji milovati. Nynější vychování není zajisté to nejlepší a protož veřejné metly, kteráž by je opět napravila, zasluhuje a k tomu jest pichlavé divadlo nejpríhodnější.

Na takový způsob mohli by mocnářové z divadla národu svému oznámiti, jak o pánu svém a jeho vladařství soudí a smejšletí má. Tu by mohl pán země s poddanými svými jako s duchem prorockým mluvití a tu nejmenší stížnost, kterou by poddaní na něho věsti mohli, snadně se sebe složití. Jakož i pilnost a nálezové řemeslníků, též i svobodná umění mohla by skrze divadlo podpálená býti, kdyby básníci uznali, že to za to stojí, by vlastenci byli, - a kdyby se obec snížila jich rady uposlechnouti.

Já nemohu také nikterak onen oučinek, který divadlo mezi vlastenci v jich od jiných národů rozdílém zdání a náklonnosti činí, opominouti. Oni aby všichni stejně smejšleli a všickni jednu náklonnost měli, uznávám býti velmi zapotřeby. Však kdož toho může více dokázati jako divadlo, jenž celé okolí vědomosti lidské prochází, všeliké případnosti a stav lidského živobyčí v sobě obsahuje a do všech prostraností i do nejskrytějšího místa lidského srdce nahlíží: poněvadž všechny stavy a všechna lidská dra v sobě sjednocuje a nejpríjemnější cestu jak k rozumu,

tak i k srdci lidskému má. Kdyby ve všech našich divadelních hrách toliko činy obecné panovaly, kdyby všickni spisovatelé, kteří pro divadlo pracují, na tom se snesli a z tohoto ohledu mezi sebou pevný svazek učinili, by k činohrám toliko vlastenští obsahové volení byli, slovem kdybychom se toho dočekali, že bychom ustavičně české divadlo měli, tenkrát bychom také jeden národ byli. Co jiného řecký národ vespolek tak pevně spojilo? Co jiného takto zástup tak násilně do divadla, jako že činohry jejich vlastenecký obsah měly, a že náklonnost a jejich skutečnost tam prováděli.

Divadlo konečně ještě jednu a sice takovou zásluhu má, kterou i jeho největší nepřátelé připouštějí. Nebo oni praví, že divadelné hry mezi všemi nálezy, které marnost vymyslela, a mezi všemi veselostmi, kterých člověk zapotřeby má, nejprvnějšího místa zasluhují. Však užitek ten, které ono zde působí, větší jest než se lidé domnívají.

Člověk dle přirození nemůže neunaveně bez odpočínutí pracovat. Po vykonané práci své hledá on lepší a výborné obveselení, které když on nenalézá, uvrhuje se do nezřízeného a divokého vyražení, které zkázu jeho plodí a společnost lidskou nepokojí. Na takový způsob povstávají masopustné radosti, v zkázu uvádějící hry, a tisíceřé vzteklosti jsou nevyhnutelné, jestliže vrchnost tuto náklonnost lidskou voditi neumí. V této případnosti k obávání jest, by člověk živobytí své, které on pro veškeré dobré obci velikomyslně obětoval, nespokojeně netrivil: učený by z pravé cesty nevystoupil, a sprostný lid by ne-

zhovaděl. Divadlo jest takové místo, kde utěšení s naučením, odpočínutí s přičiněním, kratochvíle s užitekem se páří. - Když tesklivost srdce naše obkličuje, starostlivé myšlínky mysl naši soužejí, když se nám svět a všecka práce zošklivuje - tu jdeme do divadla, v tomto kunstovném světě jako ve snách skutečný svět nám pomíjí, my k sobě opět přicházíme a citedlnosti naše zase procitují, uzdravující náruživosti potřásají s naší dřímající přirozeností, a krvi naší působí čerstvější běh. Nešťastný zde slze své s cizími starostmi vylévá. - Šťastný zde bývá trizliv a bezpečný starostliv: z prostopášného dělá se zde muž a divoký nečlověk začíná zde ponejprv cítiti. A pak jaká sláva, jaké vítězství pro to konečné přirození, kteréš tolikrát potlačeno bylo a tolikrát opět se zmocnilo, když lidé ze všech končin světa shodíc se sebe všecka pouta nelidských obyčejů a otrockých předsudků, posléz se sjednotí, k svému prvnímu stavu opět se navrátí a dle pravidel tvých, která si v ně vřítípilo a která oni jedině vykonávati mají, živi budou. A tu teprv, když uvidíme, že spolulidé naši šťastni býti počínají, budem se radovati, a pokolení lidské, poněvadž ono cíle a konce svého poznalo, oslavovati.

K o n e c

K Schillerově stati o poslání divadla

Svémi "Loupežníky" a také buřičskými básněmi vzbudil plukovní medikus Friedrich Schiller prudkou nevoli virtemberského vévody, svého zeměpána. Když si pak zajel bez dovolené do Mannheimu na provedení "Loupežníků", byl po návratu do Stuttgartu vzat na čtrnáct dní do vazby, zakázán mu jakýkoli styk s "cizinou", t. j. i s jakýmkoli německým místem mimo Virtembersko, a zakázáno mu vůbec "psát delší komedie". Proto Schiller, jež provázel jeho věrný přítel, hudebník Andreas Streicher, uprchl 22. září 1782 ze Stuttgartu do Mannheimu. Skládal všechny naděje v manheimského divadelního intendantu Wolfganga Heriberta svobodného říšského pána z Dalbergů, pro něhož měl téměř dopsaného "Fiesca". Ale Dalberg, bratr mohučského kurfiřta, si nechtěl utřízt nelibost virtemberského zeměpána a odmítl "Fiesca" s odůvodněním, že hra nevyhovuje; odepřel Schillerovi i jakoukoli jinou pomoc. Schiller se proto uchýlil do Frankfurtu, vrátil se pak do okolí Mannheimu, přepracoval "Fiesca", ale pohořel s ním u Dalberga nanovo. V nejkřutější bídě našel útulek na statku paní Wolzogenové, matky jednoho ze svých přátel /listopad 1782 - červenec 1783/.

Mezitím se Dalberg ubezpečil, že virtemberský vévoda na svého uprchlého plukovního medika pozapomněl. Proto začal znova projevovat zájem o autora úspěšných "Loupežníků". Schiller se vrátil do Mannheimu a dostal v září 1783 smlouvu, kterou se za roční plat tři set zlatých zavázal, že ve

funkci divadelního básníka mannheimské scény dodá tři nová dramata do roka. Plně tuto smlouvu, dodal přepracovaného "Fiesca"; premiéra /leden 1784/ měla chabý úspěch. Tím větší, ba živelný byl úspěch druhé hry, občanské truchlohry "Úklady a láska" /premiéra 15. dubna 1784/. Potom však se Dalberg se Schillerem nepohodl; Schiller usiloval o divadelní novoty, Dalberg zase si sliboval víc ze spolupráce se svým hercem Augustem Wilhelmem Ifflandem, jehož ploché dramatické výrobky zaručovaly bezprostřední úspěch u obecnosti.

Proto Dalberg po uplynutí prvního roku smlouvu se Schillerem neobnovil. Zás byl Schiller na dlažbě a bez haléře. Pokusil se o záchranu tím, že založil měsíčník "Rheinische Thalia" /1785/. Vyšel jen první sešit; jeho obsah, kritizující mannheimské herecké výkony, zhoršil Schillerovu situaci ještě víc. Nyní byl Schiller doslova na dně a blížek sebevraždě. Začátek obrátu přineslo první dějství "Dona Carllose", které v prosinci 1784 přečetl výmarskému vévodovi Karlu Augustovi. V "Rýnské Thalii" otiskl Schiller také přednášku, kterou měl 26. června 1784 v "kurfiřtské německé společnosti" v Mannheimu. Dal jí název "Was kann eine gute stehende Schaubühne eigentlich wirken." Převzal ji pak do 4. svazku svých drobných prozaických spisů z r. 1802, ale v podobě poněkud pozměněné. Dal stati jiné pojmenování, totiž "Die Schaubühne als eine moralische Anstalt betrachtet", a ve správném rozpoznání tvarové účelnosti a dojmové účinnosti škrtnl dlouhý úvod k vlastnímu pojednání, úvod sice použitavý, ale spíš vhodný pro řečnické podium. V této pozměněné podobě, tedy zkrácena o úvod a s novým

titulem, se pak stať otiskuje napořád v Schillerových spisech. Podáváme ji takto v českém znění i my, a to již proto, že toto pozměněné znění je konečnou redakcí Schillera samého.

Stať o posláni divadla, práce autora teprv šestadvacetiletého, je dílko vynikající a právem proslulé. Formuluje program, který pak Schiller až do konce života neustával splňovat tvůrčími činy. Zároveň prokazuje nevšední nadání publicistické, propagační a agitační, jež Schiller osvědčil i při jiných příležitostech. Zvláštní význam však byl Schillerově stati souzen v dějinách českého divadelnictví.

Prokop František Šedivý, "skladatel her při vlasteneckém Pražském divadle", zanícený obrozenský pracovník divadelní, velmi zasloužilý tím, že svými hrami s bezděčně realistickým příděchem budil úspěšně zájem o rodící se českou divadelní tvorbu ve vrstvách nejlidovějších, vydal r. 1793 knížečku "Krátké pojednání o užítku, který ustavičně stojící a dobře spořádané divadlo způsobiti může." Dílko bylo dlouho pokládáno za původní práci Šedivého. Mělo značný ohlas a po stránce mravní platně přispělo českému divadelnictví v jeho krušných začátcích. Teprv pojednání Franze Spiny v časopise Archiv für slavische Philologie 1907 /str. 105 nn./ a další J. L. Seiferta v Listech filologických 1912 /str. 232 nn./ prokázala, že knížečka Šedivého není ani prací původní, ani zpracováním "podle Schillera", nýbrž prostě překladem, ovšem překladem bezděčně pozatmělým z důvodů čistě jazykových.

Tedy plagiát? Nenazveme to tak. S autorským

vlastnictvím se tehdy zejména v divadelním prostředí nenakládalo tak úzkostlivě jako dnes. Nejeden hra se přeložila a "zpracovala" s pomínutím jména vlastního autora, a činil tak ve své hojné produkci pro divadlo i Prokop Šedivý. U statí o divadle potlačil Schillerovo jméno patrně po úvaze, že taková výzva bude z úst českého vlastence účinnější, než kdyby k české divadelní obci promlouval cizinec. Proto vzal autorství nedílně na sebe. Ohlas dílka, které si vynutilo v témže roce dvě vydání, mu dal za pravdu. Přejeme proto nezištnému buditelskému divadelníku Šedivému chválu, které se mu pak do r. 1907 dostávalo za dílko, jež "obětoval" všem, "jenž k osvětlení lidského rozumu a k ušlechtnění svých krajanů přispěti chtějí".

Přejeme mu tuto chválu na příklad v Ottově naučném slovníku, u vynikajícího divadelníka F. A. Šuberta a jiných tím spíše, že se za dobu od r. 1793 z jeho "Krátkého pojednání" stalo opravdu dílo původní: dostalo za těch 160 let jazykovou patinu, stal se z něho jeden z památných dokladů obrozenské češtiny, stalo se bezprostřední součástí národní literatury. K Schillerovým poutavostem obsahovým přikouzlil čas sterou češtinářskou poutavost dikční: dílko hřeje, ba dojímá svým zápolením češtiny ještě chudé po dlouhé dřimotné mdlobě pobělohorské, dojímá tou úpornou snahou, kterou chce stačit myslitelským odtážitostem originálu.

Knížečka Prokopa Šedivého je dnes vzácností večejných knihoven. Již tato okolnost odůvodňuje zveřejnění jejího textu. Je to ostatně text památný i tím, že se jím velmi obíral i Alois Jirásek, jenž nezávisle na odborných literárních

dějepiscích Spinovi a Seifertovi dospěl svou bystrostí a kombinačním darem k správnému rozpoznání, jak se věci mají, že totiž nejde o práci původní, nýbrž o překlad Schillerovy statí. Tento objev nijak neumenšil Jiráskovu vděčnou úctu k spolutvárci českého divadla Prokopu Šedivému a neumenšil ani úctu a vděčnost naši.

Vysvětlivky

Schillerův text má nejednu narážku, která tehdejšími vzdělancům byla bezprostředně srozumitelná a jasná, dnes jí však není. Proto přičinujeme tyto vysvětlivky:

SULZER - Johann Georg Sulzer /1720 - 1779/, významný estetik, autor slovníkového díla "Allgemeine Theorie der schönen Künste" /1771 - 1874/, jež tehdy mělo platnost namnoze autoritativní.

FRANZ MOOR - padouch ze Schillerova revolučního dramatu "Loupežníci".

MEDEA - dcera kolchidského krále, kterou unesl řecký rek Jason. Když ji pak Jason opustil, zavraždila syny, jež s ním měla. Postava v slavné tragedii Euripidově, pak u Seneky, u Corneille a jiných.

CINNA - Gneius Cornelius Cinna, politický protivník Oktavianův /Augustův/ a spiklenec proti němu, později jeho přívrženec. V Corneillově tragedii "Cinna" /podtitul La Clémence d'Auguste, Laskavost Augustova, 1640/ způsobí Augustus změnu v Cinnově smýšlení slovy Soyons amis, Cinna, jež se stala okřídleným rčením.

FRANZ VON SICKINGEN - válečník /1481 - 1523/, císařský polní hejtman, přidal se pak k reformaci, vedl vojsko proti arcibiskupu tre-

vírskému, byl dán do říšské klatby a zemřel zraněn na hradě, kde byl obléhán. Lid ho miloval jako svého ochránce a dobrodince.

REGAN - v Shakespearově tragedii zvrhlá dcera nešťastného krále Leara.

TIMON ATHÉNSKÝ - Shakespearovo drama o lidském nevděku a prodejnosti /proto mluví Schiller o životní moudrosti, která se z této hry podává./

HARPAGON - hlavní postava z Molièrova "Lakomce".

BEVERLEY - postava z divadelní hry "Beverley oder der Spieler", kterou podle cizího námětu napsal plodný dramatik Friedrich Ludwig Schröder /1744 - 1816/.

KAREL MOOR - tragický rek a ušlechtilý loupežník z Schillerových "Loupežníků".

SÁRA - postava z Lessingova dramatu "Miss SARA Sampson" /1755/, první občanské truchlo - hry v německé literatuře. Šlechtnou Sáru svede a unese slabošský záletník Mellefont; k Sáře se vloudí Mellefontova bývalá milenka Marwoodová a otráví ji.

ARIADNA - postava z antické báje. Rek Theseus ji unesl z ostrova Kréty. Na ostrově Naxu ji z příkazu boha Dionysa opustil. Když zoufale hledala milence, zjevil se jí místo něho bůh Dionysos a pojal ji za manželku. Četná literární i hudební zpracování tohoto námětu až po operu Richarda Strausse. Schiller

míní svou narážkou jevištní skladbu Johanna Christiana Brandesa z r. 1774.

UGOLINO -tragedie od Heinricha Wilhelma Gerstemberga z r. 1768. Ugolino della Gherardesca, ke sklonku 13. století samovládce v italské Pise, podlehl v boji proti arcibiskupu Ubaldinimu a byl se svými dvěma syny a dvěma synovci uvržen do hladomorny, kde vězňové šílení hladem propadli lidožroutství. Námětu dopomohl k světové pověsti Dante otrásajícím podáním ve svém "Pekle".

TOWER - pověstné státní vězení v Londýně. Milcem je míněn hrabě Essex, milenec královny Alžběty Anglické, jenž byl obviněn z velezrady a skončil třiatřicetiletý na popravišti. Schiller má na mysli Banksovo drama "Essex"

RUHBERG - hlavní postava z divadelní hry "Verbrechen aus Ehrsucht" od herce a dramatika Ifflanda.

MARIANA - hlavní postava z občanské truchlohy téhož jména, kterou podle francouzské předlohy napsal r. 1776 plodný a schopný dramatik Friedrich Wilhelm Gotter.

NATHAN - hlavní postava z Lessingova velkého humanitního dramatu "Moudrý Nathan" /1779/.

SALADIN - ušlechtilý turecký sultán z téhož dramatu.

JOSEF DRUHÝ - narážka na jeho toleranční patent z 13. října 1781, kterým církvi protestant-

ské a církvi pravoslavné udělena plná svoboda náboženská a bohoslužebná; tedy narážka na velkou událost tehdy nedávnou.

K z á v ě r u s t a t i : hlásí se v něm výrazně již zvuky, které se pak hymnicky rozjásají v písni na radost; ta opravdu vznikla nedlouho poté, na podzim r. 1785 u Drážďan. Již pro toto závěrečné ladění k písni sbratřujícího optimismu, která se pak Beethovenovou zásluhou /1823/ stala majetkem celého lidstva, je Schillerova stať o divadle památná.

Pavel Eisner

O m r a v n í m p o s l á n í d i v a d l a

Friedrich Schiller

D i v a d l o j a k o ŝ t o m r a v n í
i n s t i t u c e

Prokop Šedivý

Krátké pojednání o užitku, kterýž ustavičně
stojící a dobře spořádané divadlo způsobiti může

K stopadesátému výročí smrti Friedricha Schillera

připravilo za spolupráce Pavla Eisnera

Čs. divadelní a literární jednatelství
v Praze II., Vyšehradská 28.

Vedoucí redakce Dr. Vladimír Šrámek

Veškerá práva vyhrazena.

